

Early Journal Content on JSTOR, Free to Anyone in the World

This article is one of nearly 500,000 scholarly works digitized and made freely available to everyone in the world by JSTOR.

Known as the Early Journal Content, this set of works include research articles, news, letters, and other writings published in more than 200 of the oldest leading academic journals. The works date from the mid-seventeenth to the early twentieth centuries.

We encourage people to read and share the Early Journal Content openly and to tell others that this resource exists. People may post this content online or redistribute in any way for non-commercial purposes.

Read more about Early Journal Content at <http://about.jstor.org/participate-jstor/individuals/early-journal-content>.

JSTOR is a digital library of academic journals, books, and primary source objects. JSTOR helps people discover, use, and build upon a wide range of content through a powerful research and teaching platform, and preserves this content for future generations. JSTOR is part of ITHAKA, a not-for-profit organization that also includes Ithaka S+R and Portico. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

NOTES ON HEBREW MSS. IN THE UNIVERSITY LIBRARY AT CAMBRIDGE.

I.

MS. Add. 474, small quarto, vellum, 208 pages, Greek Rabbinic characters but in different hands. It contains (A) the *Responses* of R. Isaiah the Elder of Trani, pp. 1-185*b*; (B) *Responses* of the Geonim, pp. 185*b*-208*b*.

A.

The chief importance of the MS. consists in the *Responses* of R. Isaiah, of which our codex forms a unique copy. The work was hitherto only known from quotations and from the testimony of Azulai, who mentions the fact that he had seen such a collection by this author.¹ Our MS. wants some pages at the beginning, and commences in the middle of a sentence with the words משמע מדבריכם. Fortunately we have at the end of the *Responses* (185*b*) the epigraph running thus: רמז תשובות הנאון ר' ישעיה נפשו בגן עדן תהא רוויה, which gives us the right clue as to its authorship, whilst the writer's references to his own works such as the ספר חלקט, the different versions (מהדורות) of his commentaries to the Talmud,² as well as the fact that the references in these works³ to his *Responses* are to be found in our MS., leave

---

¹ שם הגדולים, I., letter י, No. 393. The latest writers on our author are Gûdemann, *Geschichte, etc., der Juden in Italien*, 320 seq., and Weiss, in his *History of Tradition*, IV., 309 seq.

² For instance: p. 27*a*, במהדורא תליתאה; p. 31*a*, עיין פרק גיד הנשה במהדורא תליתאה; p. 85*a*, במגילת לי; ע' מה שכתבתי בהלכות י"ב בספר חלקט סתרי.

³ Comp. תוספות ר"ד, ed. Lemberg, 1861, I., 41*c* with MS. 21*a*; *ib.*, 41*c*, MS. 39*a*; II., 16*b*, MS. 53*b*, עיני העדה, 4*d*, MS. 82*a*.

no doubt that this ר' ישעיה was no other than R. Isaiah the Elder, the well-known author of the תוספות רי"ד and the ספר המכריע. The quotations by other authors¹ from these Responses also confirm this authorship.

The fact that the MS. is unique, and further that there is little hope that it will soon find an editor, will justify us in giving here some fuller extracts from it. We cite first those in connection with the authorities our author quotes, as follows:—

The Geonim, once in the following connection, וכמעשה ארץ יון שכתבת אלי שמעשין את חתני (?) ע"י גוים ליתן גט.... כבר ראינו בתשובת הגאונים דרבנן סבוראי שהיו סמוכין לרבינא ורב אשי כשראו שבנות ישראל הולכות ונתלות לגוים ליטול להן גטין באונס.....תקינו בימי מר רבה בר מר רב הונא נ"ע להיות כופין הבעל.....וכזאת אנו מתנהגין היום כשלש מאות שנה ויותר ואף אתם עשו כן זה השיב רב שרירא (49a).² In another passage (109b) we read, ומכמה גאונים יש בידי כתוב מרבי' אחרן ומרבי' חילאי גאון ומרבי' צמח גאון וצ"ל שכלם הסכימו בדעת אחת שכופין את היבם לחלוץ פסקות של ר. Moses Gaon, he speaks of the גאונים. The well-known Response of the Geonim, with regard to putting *sizith* of linen in a garment of the same kind, is also quoted by our author in the following words: עוד השיב (רב נטוראי) ושפרשתם מצינו בתשובות שאלות

¹ See (a) אור זרוע, I., §§ 756 and 754, both containing Responses of R. Isaiah to R. Isaac ben Moshe, of Vienna. In the MS. they extend over pp. 128a-139a. (b) שבולי הלקט, ed. Buber, 65a, and MS. 67b, 67b and MS. 58b-74b, and MS. 55a. The quotations in § 100 of the second *inedited* part of the שבולי הלקט (MS. Cambridge Add. 653), correspond with p. 64b of the MS. The only quotation not to be found is that in § 79, about מבילה במי הים (cp. תוספות רי"ד, 43c, where פלניא must be corrected to פלטי), but it might have been in the pages now missing. (c) הנהות מרדכי נטין, § 456 (cp. Dr. S. Cohen's *Mordochai ben Hillel*, p. 132), and MS. 96b. (d) אגור, ed. Zolkowa, 1798, p. 5b and MS., 119b.

² Comp. 108a and 134b, and the תוספות רי"ד to *Kethuboth*, 65a and b, in the margin of the Wilna edition of the Talmud. See also the Responses of R. Chayim Or Zarua § 67, and the Or Zarua i. 109d.

דעבדו רבנן תקנתא לאחותי חוטא דכיתנא במנא דכיתנא * דבי דננא (דינא read) משני אבא מרי גאון ומר בר רב יעקב מאחריו ומר רב איקומאי מאחריו ומר רב צדוק מאחריו וכל גאונים שאחריהם ז"ל קדו' לבר' ותהא עמידתם בקרוב שלא היה אחד The Geonim R. Hai, R. Samuel ben Chofni, and others, are also frequently mentioned, but their decisions are not always treated as of unquestionable authority, as will be seen from the following passage: ומאי דכרב מר שהיא פטורה (שומרת יבם דנפלה : מקמי יבם משומד) חס ושלום אין לסמוך על הדברים הללו ואיני מאמין שבעל הלכ' גדו' אמ' הדברים כי יש בידי הלכ' גדו' וחיפשתי כל סדר נשים מראש ועד סוף ולא מצאתי כתוב בהן את הדברים הללו ואומ' אני ששום תלמיד טועה כתבו לחוץ בגליון והמעתיקים העתיקוהו בפנים וסוברים העולם כי בעל ספר אמרם * אין לסמוך על הדברים הללו להניח דברי התלמי' ולתפוש דברי הגאונים כי בכמה מקומות היו מחמירי' ומקילין שאין העולם כומכין עליהן באותן הדברים כאשר מצאנו שאסרו הים לטבילה לנדות בזמן הזה : (121a)

R. Meshulam, whose Responses he cites: וכך השיב רבי' (55a). משולם בתשובותיו.

R. I. ben Judah, to whose Responses he refers with the words: ומצאתי און לי מתשובות של ר"י בר יהודה ז"ל מן (23a). Probably it is R. Isaac ben Judah, the well-known predecessor of Rashi.

R. Solomon ben Isaac, or, as he is better known by the abbreviation, *Rashi*, whom, as in all his other works, he quotes as the Teacher (המורה) *κατ' ἐξοχῆν*. But this does not prevent him from maintaining his own opinions when he thinks Rashi is in the wrong. Thus he writes to a correspondent: — ואודיעך כי מצאתי בדבר זה למורה רש"י ז"ל דברים שאין ראוי לבעל נפש מלהשיב עליהן מפני שהדבר איסור תורה והתרת אשת איש ואפי' שהמורה מופלא בכל הדורות ומימיו אנו שותים והוא אשר נתן בנו רוח כמעט לדעת ולהבח' באומה אין חכמה ואין תבונה לנגד השם ואין חכם

¹ See Muller's מפתח, etc., p. 107, note 37. We may here draw attention to the words 'שלשלת היחס של גאונים', which he quotes in the תוספות III., 8b.

בעולם שינקת מן השגיאות כי החכמה אינה תמימה כי אם לה' לבד וכפי מעלת החכם גדולה כך העלה על ידו שגיאה גדולה (82a). In another passage, also referring to Rashi, he says:—לפני אדוני: וכל זה שכתבתי לפני אדוני: ידעתי כי אין זו רבואה למיחשב גברי אלא מפני שאתה מגלגל עלי ההר הגדול רבינו הקדוש אך הכמד שלי אינו אלא על (112a). Nay, he even strongly protests against the suspicion of relying on the authority of Rashi without closely examining the matter for himself, as will be seen from the following passage:—ואל תכברו מפני: שאני חפץ לקיים דברי המורה אני נזקק לפרש כן שהרי כמה עמודי עולם חולקי' עליו ואומרים דכולה שאיבה כשיר' מן התורה ואינה פכולה אלא מדרבנן ואפ' אם לא היה אדם גדול חולק עליו בזה אני מה שנראה להוכיח מהוך הכפר אני כוהב ואל תזיקוני בזה מהוהי (מזהוהי read) חלב¹ כי מכיר אני בעצמי שצפורנן של אותם הרבני' הראשונים הקדושים יפה מכרסינו ולא לשומרי פתח מדרשם אך דה יש (דרכי הוא perhaps) כי כל דבר שאינו נראה לי מהוך הכפר אי אמרה יהושע בן נון לא צייתנא ואיני נמנע לכתוב מה שנראה לי כי כך דרך התלמוד לא נמנענו דרך אחרוני האמוראים מלדבר על הראשונים וגם על התנאים וכמה משניות כהרו מעיקרם וכמה דברי רבים בטלו ופסקו הלכה כיחיד כל שכן שבדבר זה חולקי' רבנים גדולים ויש לנו להור ולחקור מהוך הכפר הראויות ברורות ולראות כמי החלכה נוטה ואין בנו כח ודעת לשקול בפלס הרים מי גדול מחבירו הילכ' נניח הרבנים החמה עליה' השלום בכבודם ונחזור לבית הכפרים לראות היכן הדין נוטה (1b, 2a).

R. Solomon ben Simon, whose Responses he mentions:— וכך מצאתי בתשובות ר' שלמה בר' שמעון ז"ל שכתב על חלב הקיבה (24b).

R. Solomon ben Hayathom, whose commentaries to the Talmud he still possessed. Thus on p. 27b:—ומה שהקשירם: במאי דגרסינן בפר' הגוזל ומאכיל ר' שמעון בר' יהודה אומר משום ר' שמעון מותר להבריא בה את המכס חיפשתני בכפרים בפרק הגוזל ומצאתי כתו' כך ר' שמעון בן יהודה אומר משם ר' שמעון ואין שם משם ר' עקיבא וגם ר' שלמה בן הירוש ז"ל

¹ See *Sotah*, 47b, and *Aruch*, s. v. זה, 3.

¹ כך גורס בתוך פי' משם ר' שמעון ואין שם משם ר' עקיבא. In another place (29a) he is cited in the MS. as רש"י בן ודיקית ואשכחית שגם— whilst on p. 119b we read:—² ר' שלמה בן היתום זצ"ל בשם ר' גרשום זצ"ל פירש כדברי

וכבר כתבתי לכבודך שזה היה קשה לי כל, *R. Jacob Tam*, (115a) הימים..... אבל בתשובת ר'ת אורו עיני

וכך:— *R. Joseph ben Moses*, to whose Tossaphoth he refers:— (41).³ מצאתי בתוספות ר' יוסף בר' משה ז'ל

Of Italian and Greek authors he mentions *R. Isaac of Siponto*, or *R. Baruch*, from Greece, *R. Hillel*, of Greece,⁴ and *R. Abraham*, מתיבץ, to whose commentaries on the Sifra and on the last order of the Mishna (טהרות) he had occasion to refer. The following two quotations will suffice, thus p. 33a:— ועל מה דתניא בספרא דבי רב ומנין אם טמא יטהרנו כו' ראיתי בו הרבה פתרונים ר' הלל ז"ל פיר'..... וכך פי' ר' יצחק בי רמ"ב ⁵ רבינו הלל ז"ל ור"ב ור"י בר מ"ץ ¹ כולם הביאו ברייתא:— whilst on p. 62b we read:— זו בחבור טהרות שחברו תחילת כל דבר אני משיב לאדוני:— על מה שכתבת שלא אחלוק על הרב הגדול רבי' יצחק ז"ל חלילה לי לעשות זאת ומה אני נחשב פרעוש אחד כהרגומו

¹ See *Baba Kamma*, 113a.

² See A, *אנור*, 5b, compare above, note 4. See Azulai, as above, I., under this name.

³ About this Tossaphist see Gross, in *Berliner's Magazin*, I., 39, note 47.

⁴ See Dr. Neubauer's Catalogue of the Bodleian Library, Nos. 424-27. Comp. Steinschneider, *Hamazkir*, XI., 75, and Rabbiniowicz, preface to his *Variae Lectiones* to Erubin and *Revue des Etudes Juives*, VII. 62. The lately published *אור החיים*, by Michael (No. 796), has also some valuable information about this author, though it has to be taken cautiously.

⁵ It must be corrected into רמ"צ, as it indeed occurs in p. 34a, 40a and elsewhere. See also Gross *Magazin*, II., 33, seq.

⁶ It is Thebes. See Zunz in the *Itinerary of R. Benjamin of Tudela* (ed. Asher), II., p. 36. This author is also called by others ר' אברהם זוטרא מתיבץ. Comp. Zunz, *ibid.*, p. 54, and Michael, as above, No. 86.

⁷ See *ברוך זצוקל* כתב בחיבור טהרות, I., 47b, תוספות רי"ד.

כנגד תלמידיו.....חלילה שתתיהר לבי לומר אף חכמתי עמדה לי אלא אני דן בעצמי משל הפילוסופים שאלו לגדול שבהם הלא אנחנו מודים שהראשונים חכמו והשכילו יותר ממנו.....ואנו מדברים וסותרים דבריהם.....אמר להם מי צופה יותר למרחוק הננס או הענק הוי אומר הננס שעניו גבוהות עכשיו יותר מעיני הענק.....וכמה משניות סתרו האמוראים לומ' שאין הלכה כמותם וגדולה החכמה מן החכם ואין חכם שינקה מן (111b and 112a).

Who his correspondents were we have no means of determining. For of the 115¹ decisions the MS. contains, we have only two bearing the full address. They are No. 82 (p. 145b), beginning with שמחה לאיש במענה פיו הרב ר', and No. 87 (p. 159a), addressed, as it seems, to the same writer, whom he calls in this place: אבי אבי רכב ישראל ופרשיו אב לתורה ואומן האמונה הישיש היקר כלפי למעלה רבי' הגדול הרב ר' שמחה המשמח אלהים ואנשים רבא דעמיה מדברנא דאומתיה. In all other cases² the names are replaced by the significant פלוני, which makes it impossible to determine for whom they were intended, except in the case of the Nos. 69-80, of which we know, from another place (see above note 4) that they were addressed to R. Isaac of Vienna. Probably some of these anonymous Responses were addressed to a certain R. Isaac of Roumania—the western part of the Byzantine Empire—as may be seen from the following words:—ובמטותא מינה דמר אם—אני כותב עכשיו מה שכתבתי כבר לכבודך אל נא יחר לאדוני ואל יהיו דברי עליך לטורה כי שכחתי הדברים שכתבתי לכבודך בפעם הראשונה מפני שהערתקי מן הטופס הכתוב

¹ We give here the numbers marked on the margin of the MS. There is also another enumeration inserted in the text differing from the former; though older, it ends in the middle of the MS., and is therefore of no use for our purposes here.

² Addresses are to be found only at the heads of the Responses 22, 25, 42, 60, 62, 82, 87, 110, 115, which is a very poor proportion to the number of 115 decisions which usually begin with ומאי דכתיב מר or ומאי שהקשה ומאי. Probably many of these headings were omitted by the copyists.

אתי שהשבתי לכהנים ולרבנא יצחק ששאלוני על דבר זה מרומניא (112*b*). To this R. Isaac he also refers in other places, calling him alternately ר"י החבר (1*a*, 3*a*, 4*b* and elsewhere) and רבנא ר"י (3*a*, 5*b*). One of these כהנים is probably the correspondent to whom the Response is addressed, commencing פרה הכהונה פלוני בן פלוני (119*a*). This suppressing the names of most of his correspondents may be accounted for by the fact that the language of our author was sometimes such as might possibly give offence to those whom it concerned. Thus he writes once:—וכתבת שם דברים שלא נאה לחכם כמוך לדבר כן:—וקצתי לכותבם ולהשיב עליהם אין זה דרך תלמיד חכם לדחות (152*a*, cp. 165*a*). In another place he tells his correspondents:—ונתברר אלי כי:—כל הלשון שכתבת' ונראה לך מראש ועד סוף הערתקם אותו מן התוספות ותליתם אותו על שמכם ולא אישרתי אתכם בזה (37*a*). Still it must not be forgotten that the man who never got tired of revising and correcting his own works, so that we have some of his commentaries in not less than four revisions, and who could write about himself בתשובות ונשובות (II, 15*d*), had a right to be occasionally severe against others. Besides these correspondents we have still two allusions to two of his contemporaries. The one, to a certain R. Leon, whom he seems to treat as his colleague and about whom we read:—ומעשה אירע לידו הנה בשכיב מרע שמימנני (שהימנני) לכתוב גט לאשתו ביום ראשון ונתעצלתי מלכותבו עד יום שני והיה הנה הר' ליאון ושאלתי לו איזה זמן נכתוב.....ואמרתיו (85*a*), the other to his pupil, R. Samuel, of whom he says:—וכתב אלי שמואל תלמידי:— (142*b*).

But though, as we have seen, only a very few contemporaries are mentioned in these Responses, and their contents are exclusively Halachic, and thus of a strictly objective character, still we catch from the MS. occasional glimpses both of the life of our author and his time. First,

it is clear that R. Isaiah was already, in 1204, recognised as an authority of such weight, that his opinion was solicited in such important matters as a divorce question. This will be seen from the following passage:—*על דברת הגט שכתבתם אלי שחיה כתוב בו בחד בשבא בחד ועשרי וארבעה יומי לירחא דאלול שתא דארבעת אלפים ותשע מאות ושתיין וארבע לבריית עלמא במנינא דרגילטא למימני ביה חכא בקהל דורכי* (49*b*). *דעל כיה ימא יתיב נכתב גיטא דנן חכא בכפר גוריציאטש*. As he must have been at least 25 before he obtained such fame and authority, the date of his birth cannot be placed later than 1180, whilst the date of his death must fall about 1250, if, in his case, we accept the usual age of 70. Another of these Responses seems to have been written in 1230, as may be seen from the words:—*ובכמה מקומות כותבין בזמן—השטר שנת דתתקל לבריית עולם והדבר ידוע כי ר' הוא ד'* (160*b*). In this connection we may also cite here the following passage relating to the era question:—*ובשטר כתובותינו אנו כותבין בזה הלשון בכך וכך לירח פל' שנת כך וכך לבריית העולם ושנת וכך לחורבן בית המקדש שיבנה במהרה בימינו ובימי כל ישראל אמן נכתב שטר המוחר הזה בקהל* (50*a*). We learn again that R. Isaiah travelled once through the whole of Palestine, which gave him great advantage in explaining geographical passages in the Talmud. Thus he writes to a correspondent:—*ומאי דכתב מר—על מה דאמרינן בפרק קמא דגטין (7*b*) אמר אביי רצועא נפקא וכתבתה וציירת אלי דעכו היא בצד מזרחא של א"י רחוקה ממערב חרבה כמה חוגעתי בדברך ואילו הוה חזי למר ארעא דישראל כדחזי לי לא הוה אמר הכי הים הוא גבול מערבה של א"י ועכו יושבת על שפת הים לצד צפון ואשקלון על שפת הים לצד דרום ובין אשקלון לעכו הוא כמהלך שני ימים ואני נסעתי מעכו והלכתי ממערב למזרח והילכתי כל ארץ הגליל שהיא לצד צפונה של א"י וסיבבתי מזרחא של א"י על שפת הירדן וסיבבתי גם דרומה של א"י ובאתי ולנתי באשקלון והילכתי* (181*b*). When this great journey took place is not said; but it would not be hazardous, we think, to suggest that our author was one of the three hundred rabbis who accompanied R. Jonathan Ha-Cohen

on his pilgrimage to the Holy Land, and thus the date will fall in 1210. As a contrast with his tendency to rely on facts, we may take the following passage, which shows that he was not free from mystical leanings:— והמכשיר הדבק אפילו בדופן אני קורא עליו אומ' לדבק טוב הוא והרי הוא כעובד ע"ז ומאכיל טריפות לישראל ואעפ"י שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין ואין לסמוך עליהם אליהו זכור לטוב נדמה לי בחלום ושאלתי את פיו על הדבק שמכשירין בני אדם אם האמת אתם ואמר לי בין הסך בין הדבק שלא (176a). From another passage it would seem that sometimes he felt as if he were unable to express all his thoughts sufficiently, even on such concrete matters as Halachic subjects usually are. Thus when he apologises before one of his friends with the words:—ומי יתן לי אבר כיונה ואהיה דן לפניך על כל— הדברים האלה כי כל דיבור ודיבור צריך סילסול ומשא ומתן ומי יוכל לכתוב כל מחקרי לבבו על זה לא ניתנו דברים שבפה (150b). On another occasion, probably acting in accordance with the well-known principle יהיו מזידין ואל יהיו שונגים, he even intentionally suppresses his opinion and also advises his correspondent not to trouble himself about matters which an open discussion would only make worse. He writes to him:—ועל ענין היין שכתבת ה' אלי אם באנו לחקור— אחרי יינות של מלכותינו כפי חומר ההלכה הרבה יש לי לומר עליהם ומה שבלבי על דבר זה הוא כבוד ה' הסתר דבר אילו היית אצלי פנים בפנים הייתי מודיע לך ובכתב לא אכתוב לך מפני שהדברים לא ניתנו לכתוב אל תחקור ואל תדקדק (181a). This passage, which refers to Italy, may be supplemented by two others, also throwing some light on the morals and customs of the Jews in that country. The first is with regard to the custom of lighting candles in the Synagogue on festivals, where he writes:—ומה שכתבת אלי על הדלקת נרות בכנסת ב"ט נ"ל שאין שום איסור ונידנוד עבירה בדבר.....ואפוש שמחה הוא שאין בני העולם נוהגין להדליק נרות בשעות אילולי שכבוד הוא ומרחיב לבו של אדם חלא גם הגוים להדליק כל העששויות שלפני ע"ז

ביום אידם ואילו לא היה כבוד הבריות למה עושין כן • וכן עושין לחתנים ולברית מילה להדליק עששיות בכנס' וגם ביום (44b). The other relates to certain festivities which the Jews at Rome were accustomed to hold before weddings. It runs:—ומה שכתבת אלי על דבר ההוה תמיד ברומא שסמוך לאירוסין כונסין ליחד ארוסה בשבע ברכות עם הבעל לזמן מרובה נהוגין לעשות חילולים גדולים וקורין להם אישטפטמא¹ ובידוע שהוא עיקר שמחתו (63b).

More frequent are his references to the Jews in Greece (or, as he calls them, קהלות רומניאה). We have already seen that he was acquainted with their great authors (R. Hillel, R. Baruch and R. Abraham), and that he had correspondents among them. From the following passage we learn that he actually lived in Greece for a certain time, where he also enjoyed a certain authority. We give this quotation, which throws so much light both on the temper of its writer and still more on that of the people with whom he had to deal, in full:—ואדוני כמלאך השם יודע שהדור פרוץ ומקלו יגיד לו ובעבור הדברים הללו שכתב רבי' הלל זצ"ל בפירוש סיפרא שהשאיבה היא מדרבנן הורגלו כל קהילות רומניאה והקילו בטבילת הנדה ואין בכל רומניאה אפי' קהל אחד שיטבילו כי אם בצחנת המרחצאות ורובם גם בעלי נדות ובהיותי בתוכם וידעתי שאין טובלות אחת מהן ואחד מקריטי צורבא מרבנן ובעל נפש נשא שם אשה והרגיל להטביל את אשתו וחברו עליה בנות הקהל לאמר כזה המנהג הרגו (?) את מנהג במקומינו כענין שעשו בנות סדום לאשתו של לזם וכשומעי ככה חרה אפי עליהם וקינמרתיו אותם בחיורופים וגידופים ביותר אע"פי שהם גוותנים יותר מדאי והם היו מפטפטים כנגדי כי השאיבה אינה אלא מדרבנן כאשר פירש רבי' הלל בסיפרא והנח להן לישראל שיחו שוגגין ואל יהו מזידין • ונשאתי ונתתי עמם עד שהורו וידעו שהיא מן התורה

¹ The character marked by a dot might be read either as מ or as נ. Professor Robertson Smith has kindly suggested to me that the word may be the Hebrew transcription of στεφανώματα, "nuptials," lit. pl. of στεφάνωμα, "crowning of the bride and bridegroom," a common term in late Greek.

ונתקבצו כולם בכנסת הגדולה וגם כל הנשים נתקבצו בחצר בית הכנסת וקיבלו עליהם חרם גדול האנשים והנשים שלא יוסיפו עוד לעשות כדבר חרע הזה * ובקהלות אחרות הייתי ובכנ מה שדרשתי לא רצו לקבל ולא יכולתי מונעם ונתרבה האיסור הזה והותרה להם עבירה זו בכל קהלות רומניאה על כן לא נכון לשום חכם לפקפק בדברים.....וגם ראיות אחרות שמסתעיים מהם המקילים כולם אבאר אחת אחת בזה הספר שאין להוכיח משם דפסול שאוב היא מדרבנן כי אם פסול..... (118b). This laxity about which our author complains, may probably, as we know from the similar case of Maimonides, be ascribed to the influence of the Karaites, who formed at that time many important communities in different parts of Greece. If this be the case, we shall understand his severity and the rather impolite language he uses against the very communities of whom he speaks in another place in the highest terms. We refer to the following quotation (46b):—ומה שכתבת אלי כי הלך שמעון לפי—את ראובן בממון ולא נפיים עד שתלאו ע"י גוים והכחו ומתוך אונסו גירש ראובן האשה ההיא.....ואין לי נחמה בדבר והיאך שתקו עליו קהילות רומניאה הקדושים אשר חכמה ותבונה בהמה ויש שבח לאל כח בידם לישא וליתן בעומקה של הלכה ומשיבי מלחמה שערה שמשם תצא הוראה לכל ישראל... והרי אני משביעך בשם הנכבד והנורא שלא תשקוט ולא תנוח עד תראה כתבי זה ותשלחנו לכל אנשי חש' שבקהלות רומניאה אשר תבית נכון עליהם :

B.

[תשובות הגאונים] *Responses by the Geonim*, containing 81 Responses on various ritual questions by different authorities, known by this title. The collection begins with words by the copyist:—בעזרת נותן עצמה לאין אונים אתחיל לכתוב:—(181b), and bears the following headings:—לרב צמח גאון, (181b) לרב נטוראי גאון ז"ל נ"א פלמו גאון (190a) לרבינו נחשון גאון זצ"ל, (194a) לרבינו אהרן כהן גאון, (200b) לרבינו נטוראי גאון זצ"ל, (198b) לרבינו שר שלום גאון, (203a) למר רב משה גאון זצ"ל (202a)

זצ"ל (207a). It is, however, defective at the end, breaking off in the middle of a sentence. There is little new in these Responses, as 72 Responses of the 81 are to be found in the collection גנוזה חמדה with very few variations, except the Response attributed to R. Aaron Cohen Gaon (ג'ח"ג § 37), in which our MS. (96a) agrees with the version given in the Pardes of Rashi, p. 61b. Indeed, as the list of headings shows, there can hardly be any doubt that these two collections are based on one MS. Of the remaining nine Responses which are not to be found in the ג'ח"ג, four are attributed to שער ר' נטורי גאון (נ"א ר' פלשו), and are identical with שער ר' נטורי, § 164, Collection Harkavy, § 67, Collection Cassel, §§ 24 and 44 (*not R. Hai*), whilst the other five are:—

כהן שירד לפני התיבה ובשעת עליית כהנים לא היה שם
כהן אחר (p. 190b).

שכיב מרע דקא מפקיד אי נמי דקא יחיב מתנה צריך למקנא
מניה (*ibid.*).

האי דכתבין בשטר הרשאות וחלואות ארבעה גרמידי (*ibid.*).
במאי קונין אמר רב בכליו של קונה לוי אמר בכליו של מקנה
(191a). These four are attributed to רב צמח, whilst the fifth, beginning with מאי
דשאלת מן דינא דיבם ויבמה דינא הכין היא במתיבתא .....
(194a), is ascribed to the Gaon ר' אהרן כהן.

S. SCHECHTER.